

III

Nacionalsocijalizam i Drugi svetski rat

Izveštaji o sadašnjosti sećanja

Nemačka

Franciska Augštajn

Na međunarodnim konferencijama se ponekad događa da kasno uveče, kada se diskusija nastavi u baru, neko predloži da poslednji još sposobni predstavnici svake delegacije izvedu pesme svoje domovine. Svi, Britanci i Poljaci, Italijani i Rusi, posle toga veselo zapevaju. Samo jedna zemlja ostaje nema: Nemcima je vreme nacionalsocijalizma oduzela blago njihovih pesama. Nemci tada pomisle da nemački homo faber ne ume čak ni da peva i da to ide uz sliku koje inostranstvo ima o njemu. A zapravo Nemci sami sebe i ne smatraju toliko krutim. Uprkos tome ne postoji ni jedna pesma koju bi zajedno mogli da pevaju. I uprkos svom obziru prema slomu tradicije, koji je prouzrokovalo vreme nacionalsocijalizma, čude se zbog toga što su time i sami neposredno pogođeni. ¹⁾

Nemci se iscrpno bave prošlošću nacionalsocijalizma. Za protekle tri decenije ta prošlost je preplavila zemlju sa uvek novim talasima sećanja. A svaki od tih talasa, bilo da je prouzrokovao nekim spomendanom ili holivudskim filmom, naučio je novu generaciju novom obliku razumevanja. ²⁾

Međutim, drugi, manje razumni, sećaju se takođe, samo na drugi način. Godine 2000. su Nemci svesni prošlosti i užasnuti videli da ih je zlokobno sustigla tako dobro izučena, obrađena i prerađena prošlost. Pomodno podšišane bande batinaša se prošlosti sećaju na svoj način: „sećanje“, tamo gde se s njim susrećete kad je u potpunoj opremi, ne argumentuje, nego počinje da bije. Nacionalsocijalizam je onaj krupni zalogaj, koji je zapeo u guši Savezne Republike Nemačke. Kod ponekog to dovodi do povika „Hajl Hitler!“ iz nekog refleksa. Drugi učestvuju na konferencijama.

A pošto jedno s drugim, tuča sa konferencijama, baš nema nika-kve veze, nije sasvim jednostavno govoriti o sadašnjosti sećanja.

Ova sadašnjost: ona počinje 12. septembra 1990. godine potpisivanjem ugovora dva-plus-četiri. (Državni ugovor, koji se često naziva ugovorom „dva-plus-četiri“, zvanično „Ugovor o završnom regulisanju u odnosu na Nemačku“, sklopljen je između Savezne Republike Nemačke i Nemačke Demokratske Republike, kao i SAD, SSSR, Velike Britanije i Francuske, a potpisan u Moskvi. Njime je omogućeno ujedinjenje Zapadne sa Istočnom Nemačkom. – Prim. prev.) Nemačka je sada ujedinjena i suverena država. Bili su završeni – kako se činilo – poslednji, obimni pregovori o reparacijama. A time je stvarno i u državno-političkom smislu, stiglo ranije često uzalud prizivano posleratno vreme: Moglo bi da se kaže da je od 1990. godine naovamo sećanje na nacionalizam manje realno-politička nužnost, a više moralna zapovest.

Shodno vremenskom i kategorijskom rasplinjavanju, koje je doživelo vreme od pre više od pedeset godina, sećanje na nemačku krivicu danas se tretira kao osnivački mit Savezne Republike Nemačke, pri čemu se koriste reči Aleide Asman (*Aleide Assmann*) da se „uništavanje Jevreja“ koristi radi „darivanja smisla nemačkoj istoriji“. ³⁾ Koliko god da se držanje Aleide Asman čini suspektim, nemoguće je odreći ga se sasvim. U odnosu na Aušvic ona piše: „Mi nemamo mogućnost izbora da odbacimo to sećanje, ali moramo slobodno da se odlučimo za njega.“ ⁴⁾ Konceptija osnivačkog mita usidrenog u nemačko sećanje je u najmanju ruku jednako želji, kao i opis. Iza toga, naravno, stoji briga da i buduće generacije sačuvaju sećanje na prošlost – da je sačuvaju tako da demokratija i pravna država u Nemačkoj u budućnosti nikad ne budu dovedeni u opasnost. Nasuprot tome stoje ispitivanja javnog mnjenja stanovništva Nemačke, kao, na primer, ono ispitivanje javnog mnjenja, koje važi kao reprezentativno, koje je naručio Federalni savez nemačkih banaka: pitalo se da li bi Nemci trebalo da podvuku „istorijsku završnu crtu“. 56 procenata se založilo za to da se podvuče završna crta pod epohom nacionalsocijalizma. Kao poređenje: 60 procenata bilo je za to da se isto tako postupi sa istorijom NDR. ⁵⁾ To se može tumačiti i tako da više od polovine Nemaca ne želi da svoj život provede u senci prošlosti. Ono što se oseća podsvesno, naravno ne odgovara onom što se svesno želi. A senke, koje prošlost baca na sadašnjost, često nemaju nikakve veze sa oblicima proteklih događaja.

Pitanje o sadašnjosti sećanja deli se na tri druga pitanja: Na koji način se promenilo nemačko ophođenje sa prošlošću? Šta ga danas karakteriše? A to znači: šta je sada drugačije, nego pre ujedinjenja dve Nemačke? Odgovori se mogu subsumirati sa tri pojma:

1.nova normalnost,

2.novo osećanje „mi-sada-jesmo-opet-nešto-važno“,

3.nova konstalacija sistema odnosa: uz antipode Savezne Republike Nemačke i nacionalsocijalističkog vremena, sada je pridružila i NDR (Nemačka Demokratska Republika - DDR), a time i sve mogućnosti koje proizaze iz tog odnosa trokuta.

1.Suočavajući se sa nemačkom prošlošću škakljivo je uopšte i da se govori o „normalnosti“. Svejedno izgleda kao da ujedinjenje NDR sa Saveznom Republikom, baš kao i normalnost, koja se ranije samo prizivala, postepeno zaista počinju da se ostvaruju. U času odlaska savezničkih jedinica ta je normalnost ušla u Nemačku. Ona je verodostojnija od one koju su verbalno hteli da prizovu Ludvig Erhard (*Ludwig Erhard*) šezdesetih ili Helmut Kol (*Helmut Kohl*) osamdesetih godina. A nju izvrsno reprezentuje Gerhard Šreder (*Gerhard Schröder*). Kada je jedan bivši prinudni radnik ratoborno prebacivao kancelaru da su nacionalsocijalistički zločini ipak bili jedinstveni, Šreder se složio s njim i rekao da on sa takvim viđenjem „uopšte nema nikakav problem“. ⁶⁾ Šreder sa istorijom nikada nema bilo kakav problem. Tako je on umeo da poletnim rečima kaže da bi spomenik ubijenim Jevrejima trebalo da postane mesto „kuda će ljudi rado otići.“ Priča se da Šreder ume da kaže ponešto, što Kol ne bi smeo ni da nagovesti, a da ne izazove političku aferu. Jer za „neusiljenost“ – namenjenu nacionalsocijalističkoj klijenteli partije CDU ⁷⁾ – kojom je Kol predsednika Regana pozvao da na četrdesetu godišnjicu završetka rata posete vojno groblje u Bitburgu i tamo ukažu počast i spomen poginulim esesovacima, nema nikakve levo-liberalne ili crveno-zelene odgovarajuće analogije. ⁸⁾ Šreder je naprotiv zaista neusiljen, jer se on – bez obzira šta mi mislili o tome – zaista ne zanima za istoriju. ⁹⁾

2. Savezna Republika Nemačka je zaista stekla novu samosvest. Mi jesmo opet neko i nešto, još više, nego pre pesedset godina. Od kada je Nemačka postala jedinstvena i po viđenju NATO opet neograničeno upotrebljiva za rat, šire zahvataju i moralni zahtevi zamišljenih ljudi. U svom pledoajeu za kosovski rat, Jirgen Habermas (*Jürgen Habermas*) je pisao: „Holokaust poziva Nemce

da prostorno i vremenski ukinu granice moralne odgovornosti građanskog društva.“¹⁰⁾ Taj zahtev univerzaliziranja morala zbog holokausta je nešto donekle novo. U stvari on manje izvire iz istorijske odgovornosti, a više iz okolnosti što je Savezna Republika Nemačka ujedinjena i najzad suverena. Sad sme da učestvuje u razgovoru svetskih sila. Možda će uskoro dobiti mesto u Savetu bezbednosti. Zvučalo bi smešno da je pre 1989. godine sa nemačkog tla krenuo poziv da se ovaj ili onaj diktator baci na kolena zbog toga što je zao kao Hitler: sa kojim opravdanjem, a to znači, sa kog temelja političke moći je trebalo da se formuliše takav poziv? Pošto je Jirgen Habermas publikovao svoj govor o ukidanju granica, trajalo je samo nekoliko nedelja dok se nije oprezno distancirao od svojih sopstvenih pogleda o potrebi kosovskog rata.¹¹⁾

Ideja o eksportu prosveteno-slobodarskog morala širom sveta, koji treba da odgovori negdašnjem eksportu nemačke amoralnosti, time, naravno, nije stavljena adakta. U toku kosovskog rata su nemački političari groteskno zloupotrebljavali jake reči kao „Aušvic“, „genocid“ i „koncentracioni logor“ – a dospeli bi mnogo bliže istini da su citirali Waltera Ratenaua (*Walther Rathenau*): „Sudbinski ratovi su egzamina koju država mora da izdrži ako želi da bude premeštena u višu klasu.“¹²⁾ (Valter Ratenau, 1867-1922, – nemački privrednik, pisac i političar jevrejskog porekla, ministar inostranih poslova Vajmarske Republike, ubili su ga desni ekstremisti. – Prim. prev.)

Kosovski rat nije bio nikakav sudbinski rat, ali oni koji su se zalagali za njega, upućivanjem na „Aušvic“ stilizovali su ga kao takvog. Svojim učešćem u tom ratu, Nemačka je htela da bude premeštena u „višu klasu“. Nisu uzalud zamerali Joški Fišeru (*Joschka Fischer*) da se ponaša kao poslušni učenik Madlene Olbrajt (*Madeleine Albright*) (*Joška Fišer* – rođen 1948., bivši predsednik partije Zelenih i ministar inostranih poslova Nemačke. – Prim. prev.) Privrženost se isplatila. Od prošle godine mi opet jesmo nešto važno. Sada i geopolitički. Pre 1989. godine je u Saveznoj Republici Nemačkoj bilo uobičajeno da se čisti pred sopstvenim vratima. Cilj nije bio da se spasava svet, nego da se uredi demokratsko građansko društvo u sopstvenoj zemlji. Svest o obavezi širenja svog ubedenja, koje se širi u poslednje vreme, nema u suštini ni filozofske, ni moralne, a pogotovu nema istorijske uzroke. Kada je izbio zalivski rat, Hans Magnus Encensberger (*Hans Magnus Enzensberger*) i još neki drugi su zauzeli stav protiv Iraka u ime

holokausta. Svako traži protivnike prema meri svoje sopstvene potencije. Sadam Husein bio je novi Hitler 1991. godine, 1999. godine bio je to Slobodan Milošević. Pre nemačkog ujedinjenja nisu se pravila poređenja sa holokaustom i njegovim protagonistima na svetskom nivou. Umesto toga ostala su rezervisana za domaću upotrebu. Tako su teroristi RAF-a nazivani „Hitlerovom decom“. ¹³⁾ Hajner Gajsler je početkom osamdesetih godina izjavio da je povećavanje naoružanja potrebno i legitimno, jer demokratija mora da bude u štanju da se brani, što, eto, vajmarska demokratija nije bila. (*Heiner Geißler* – rođen 1930. godine, nemački socijaldemokratski političar i bivši ministar. – Prim. prev.) Pacifizam Joške Fišera se oslanjao na ubeđenje da je Nemačka već vodila dovoljno ratova. A tadašnji kancelar Kol je na prelasku godine 1986/1987. ustanovio da NDR drži političke zatvorenike internirane u zatvorima i koncentracionim logorima. Tada se Aušvic – ne istorijsko-realni, ali itekako prisutno-metaforički – nalazio na nemačkom tlu. Danas je potencijalno svuda. I to je znak za novu državnu normalnost Savezne Republike Nemačke, jer se u drugim zemljama, pre svega u Sjedinjenim Američkim Državama, veoma rado poziva na Aušvic, kada se dnevno-političkim događajima želi podariti značaj.

3. Od kada je NDR pristupio Saveznoj Republici, raspravljanje o nacionalsocijalizmu dobilo je novu dimenziju. U radovima o političkoj istoriji uvek nanovo može da se pročita da je levica zid prihvatila kao „pravednu kaznu“ za istoriju. (Autorka misli na zid podignut oko zapadnog Berlina, odnosno, radi razdvajanja istočne od zapadne Nemačke. – Prim. prev.) Ta misao, koju je kao prvi zastupao Karl Jaspers, bez sumnje opisuje osećanje koje i nije sasvim retko. ¹⁴⁾ Ali to se promenilo već i pre propasti NDR: zapadni Nemci su se tokom vremena navikli na egzistenciju dveju nemačkih država. Zbog toga što sama okolnost navikavanja nije valjala kao argument, rekurirana je kazna istorije, kada je trebalo objasniti zašto se više ne oseća nikakva čežnja da se NDR uračuna u sopstvenu državu. Za diskutante sa političke levice je to ukazivanje osim toga imalo prednost, zbog toga što više nisu morali da odgovaraju na pitanje da li je istorijski pravedno što su građani NDR u poređenju sa zapadnim Nemcima u mnogo kom pogledu izvukli deblji kraj. To pitanje bi odvelo na moralno močvarni poligon.

Ukazivanje na nemačku prošlost omogućilo je da se etički pothrani sama okolnost navikavanja. ¹⁵⁾ A to navikavanje na postojanja

nje dveju nemačkih država se kod mladih ljudi, naravno, javljalo uz manje okolišanja, nego kod starijih, koji su Nemačku još poznavali kao veliku zemlju. Tako da nije bilo nikakvo čudo što je nedostatak oduševljenja zbog ponovnog ujedinjenja bio naročito zastupljen u Zelenoj Partiji, koja je partija mladih. Moralno-istorijski značaj zida i pada zida je zbog toga bila tema razgovora u kome mladi nisu mogli da učestvuju. Ostali su slučaj zida shvatali simbolično: ili kao potvrdu nemačke emancipacije od istorije, koja je odavno trebalo da se dogodi, ili kao znak da je kazna za istoriju okajana. Bila je to emocionalna reakcija, koja se – prevedena na niz argumentacija – otprilike može opisati na sledeći način: zid je nastao zbog nacionalsocijalizma, zid je bio znak srama zbog nemačke krivice. Istovremeno je bio živo pokajanje. Kad je zid pao, prošlo je vreme pokajanja. Prema tome smanjila se i sama krivica. Ili je, štaviše, bilo moguće da se o nemačkoj krivici govori neusiljenije. To gledište se notabene nalazi na obe strane političkog spektra, kod konzervativaca i svih onih, koji su bliži levisi. Osamdesetih godina je Kolova vlada to novo interesovanje za istoriju iskoristila da bi se istakli kontinuiteti i dugo trajanje istorije, tako da se vreme „Trećeg rajha“ sve više smežuralo u epizodu.¹⁶⁾ Nasuprot konzervativnog *longue durée* stoji više levo-liberalna pozicija, koja sećanje na Aušvic i nacionalsocijalizam objavljuje kao fundament Savezne Republike. Upravo zbog toga što je Nemačka na sebe natovarila toliko zločina i nadalje joj je dužnost da naročito poštuje ljudsko dostojanstvo i ljudska prava. Ta misao, na primer, predstavlja osnov nemačkog prava na azil. A ta svest o nemačkoj odgovornosti dovela je i dotle da se stepen i valjanost nemačke demokratije i pravne države mere prema tome do koje mere se zemlja iskazala prema sećanju na nacionalsocijalističko vreme.¹⁷⁾ Drugim rečima: što bolje bude sećanje, to bolja će biti i sadašnjost.

Predstavnici te pozicije su pad zida interpretirali drugačije od konzervativaca. Za njihovo viđenje stvari dobar primer daje sociolog Helmut Dubiel: u svojoj studiji o vrednovanju nacionalsocijalizma u debatama nemačkog bundestaga, (*Bundestag* – nemački savezni parlament. – Prim. prev.) Dubiel je izneo tezu da je savezno-nemačka demokratija od pada zida legitimisana na posve novi, gotovo moralni način. Ranije su se, piše Dubiel, „liberalne demokratije Zapada“ legitimisale „kontrastnim odnosom prema totalitarizmu“ sa levim ili desnim predznakom. Oni su,

dakle, svoju vrednost i opravdanje za postojanje izvodili na osnovu toga što je socijalizam, onakav, kakav je praktikovan u istočnom bloku, bio gori izbor. Međutim, sa propašću socijalizma otpao je taj izvor samoosiguranja. Dubiel piše: „Kada posle 1989. godine nije više postojalo ‚ono preko‘, na koje je moglo da se ukaže kritičarima ovdašnjih odnosa“ počela je „preorijentacija simboličke sadržine liberalnih demokratija.“ Sa veliki posledicama ¹⁸⁾ Od svih država ta preorijentacija se prvo ocrtavala u Saveznoj Republici Nemačkoj. Savezna Republika Nemačka zaista pokazuje kako izgleda „post-nacionalno“ i prema tome i „post-totalitarno“ stvaranje identiteta. Jer, kako piše Dubiel, nadovezujući se na Bernda Gizena (*Bernd Giesen*), ponovno ujedinjenje se pre svega „hrani javnom refleksijom sopstvene krivice.“ ¹⁹⁾ Dubiel pozdravlja taj razvoj. On u tom novom obliku legitimnosti vidi obrazac za koji veruje da se u začecima može posmatrati i u drugim zapadnim demokratijama. On nalazi tu misao, na primer, u priznavanju Sjedinjenih Američkih Država da se svojevremeno ružno postupalo sa indijanskim prastanovnicima ili u španskom priznanju da su konkistadori naneli mnoge patnje Južnoj Americi. Dubiel smatra značajnim izvinjavanja, koja slede toj uviđavnosti: čini mu se da one ukazuju na sve više „post-nacionalno“, „post-totalitarno“, odgovorno stanje modernih država, koje dele sve te države, jer su od opšte važnosti. ²⁰⁾ Moralna univerzalizacija državne odgovornosti, za koju je pledirao Jirgen Habermas, nalazi se i kod Helmuta Dubiela. Od kada je NDR pristupila teritoriji Saveza, sećanje na nacionalsocijalizam služi tome da obrazloži univerzalne, globalno važeće, moralne standarde. Ideja o „post-totalitarnosti“, na državnom legitimitetu zasnovanom na priznavanju nacionalne krivice, lepa je stvar, ali može biti da ne odvodi veoma daleko. A predlog da se nemački posebni put proglasi principijelnim slučajem za bolju budućnost jednako je originalan, kao i nerealističan: osećanje krivice nije pogodno za pravljenje gnezda za samopouzdanje. Osim toga je većina međunarodno iznetih priznanja krivice proteklih godina u najboljem slučaju diplomatsko pritvorno priznanje. I na kraju Dubiel prenaglašava prelom koji se dogodio 1989/90. godine. Shodno tome, nedovoljno naglašava vladajuću nemačku nejedinstvenost. Jer sa teorijom o totalitarizmu i kontrastom između istočne i zapadne Nemačke, još nikako nije završeno sve. Nije uzalud pre nekoliko godina osnovan Institut-Hana-Arent za istraživanje totalitarizma. ²¹⁾

Pre 1989. godine su zapadni Nemci optuživali levi „totalitarizam“ u NDR. Danas čine sve moguće da NDR stave na isti stupanj sa nacionalsocijalizmom. To se vidi na osnovu jednog jednostavnog pitanja: postoji jedan tabu, zabranjena su poređenja između Savezne Republike Nemačke i Nemačke Demokratske Republike. Ko ih uprkos tome poredi, time dokazuje ili da nije dostojan zapadnonemačke demokratije ili da je još nije shvatio. Potonje se podmeće manje ili više eksplicitno svim bivšim građanima NDR, koji – uprkos sve radosti zbog stečene slobode – još uvek pronalaze i ponešto, što je bilo dobro u njihovoj bivšoj državi. Zapad za to nema ni najmanje razumevanja. I stvarno, Zapad samo pod određenim uslovom priznaje istočne Nemce: moraju da se odreknu upoređivanja NDR sa Saveznom Republikom.²²⁾

Ako, međutim, upoređivanje ide u suprotnom pravcu, onda je, naprotiv, dozvoljeno: NDR i nacionalsocijalizam: to su sistemi, koji smeju da se postave u međusobne odnose. Tako se cementira nadmoć Savezne Republike nad NDR. A sa zadovoljstvom što je NDR prevaziđena, otupi i sećanje na nacionalsocijalizam: Savezna Republika Nemačka tako zapravo postaje država koja je za sobom ostavila dva totalitarna sistema. I to spada u bazu novog nemačkog samopouzdanja. Ali zbog toga što je istorija komplikovana, taj oblik viđenja prošlosti krije poneku podmuklost. U određenom pogledu NDR i nacionalsocijalizam ne stoje na istom stupnju. To se tiče ophođenja sa kolaboratorima i pristalicama sistema. Herman Libe (*Lübbe*) je 1983. godine objavio jedan u međuvremenu slavan članak u kome je branio „komunikativno prećutkivanje“ nemačkih zločina posle Drugog svetskog rata. Pod zaštitom „određene tišine“, kaže da je stanovništvu uspelo da se posle rata pretvori u demokratsko građanstvo Savezne Republike.²³⁾ Libe smatra da ljudi, koji su vezani za stub srama, postaju loši učenici. Upravo zbog toga što se denacifikacija sprovodila samo nezainteresovano, zapadni Nemci su imali slobodan prostor da uvežbavaju demokratski način razmišljanja. Libeova problematična teza stekla je mnoge pristalice. Utoliko više začuđuje što je ostala bez ikakvih posledica, jer istočnim Nemcima nije dozvoljena takva „određena tišina“. Oni su rigorozno i uz najmirniju savest pozivani na odgovornost, starim istočnonemačkim elitama oduzeta je moć i NDR je proklamovana kao zločinački promašaj. Cela država – jedno jedino nedelo. Ako mnogi istočni Nemci danas ne učestvuju na izborima, to je često zbog toga što su postali

nesigurni. Jedan Berlinac je to izrazio ovako: „Ja neću da dozvolim da mi se još jedanput kaže da sam izabrao pogrešno.“²⁴⁾

Da li zaista iko može da se čudi što desni radikalizam na istoku brže zauzima prostor nego na zapadu? Valja shvatiti: većina stanovništva NDR je proteklih deset godina doživela duboka ponižavanja. Ko nije politički kompromitovan, on doživljava kako ga zapadni kapitalizam prestiže. Već deset godina istočni Nemci osećaju potrebu da sami sebe potvrđuju, da nisu tako glupi i blesavi, kako se sebi čine pored sposobnih, lukavih zapadnih Nemaca. Nije samo nezaposlenost omladine izvor desnog radikalizma u novim pokrajinama, nego takođe i nezaposlenost njihovih roditelja, nedostatak orijentacije, njihova odbojnost, okolnost da ne polažu pravo na bilo kakav autoritet. (Sa *nove pokrajine* prevodimo *neue Bundesländer*. Pred ujedinjenje dve Nemačke, i to tako da su počele da postoje istovremeno sa ujedinjenjem, dotadašnja istočna Nemačka – NDR – podeljena je na pet pokrajina: *Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Sachsen, Sachsen-Anhalt, Thüringen*, da bi to ličilo na raniju podelu zapadne Nemačke na 11 pokrajina. U svakodnevnom jeziku se „novim pokrajinama“ naziva ranija NDR. Zanimljivo je da se ta nova podela samo delimično drži istorijske podele, nema, naime, najpoznatije i nekada najjače nemačke države, Pruske. – Prim. prev.) Ko sopstvene roditelje doživljava kao ljude bez dostojanstva, traži drugačija merila i uzore prema kojima može da se orijentiše. A generacija roditelja prilično često potajno, prikriveno odobrava nedela svoje dece. Desni radikalizam na istoku, naravno, ima i druge razloge. Ali, ako se postavi pitanje zašto na istoku ima tako široko dejstvo, ne može da se izbegne da se ne pogleda u pravcu zapada: zapadna Nemačka se prema NDR ponašala kao pobednička nacija. Međutim, istočnim Nemcima nije dozvoljeno nikakvo „komunikativno prećutkivanje“. Za to postoji nekoliko dobrih razloga i nekoliko manje dobrih. Među manje dobre razloge može da se ubroji ono što možemo da nazovemo implicitnom instrumentalizacijom sećanja na NDR: Saveznoj Republici je NDR potrebna da bi preko nje mogla da se otrgne od nacionalsocijalizma. Time što je pao zid, Nemačkoj Demokratskoj Republici je namenjeno moralno mesto blizu nacionalsocijalizma. A sada se politička klasa čudi, što mnogi istočni Nemci misle na odgovarajući način i ponašaju se na odgovarajući način. Tako posmatrano, već je nastupilo što bi za Hajnriha Augusta Vinklera (*Heinrich August Winkler*) bilo nekompletno savla-

divanje vremena NDR: „Nije bilo nikakvog razloga da se ponove strahovite greške Zapada prilikom prorađivanja nacionalsocijalističke prošlosti. Račun za propušteno ili nekonsekventno izvršeno obrađivanje nacionalsocijalističke prošlosti u toku ranih godina Savezne Republike Nemačke ispostavljen je 1968. godine. Ukoliko bi izostala kritička rasprava sa prošlošću NDR, pre ili kasnije bi sa desne strane došlo do nove 1968. godine.“²⁵⁾

Još u jednom drugom pogledu sećanje na nacionalsocijalizam sprečava plodonosno, prosveteno razračunavanje sa desnim radikalizmom. Jer, pored nedela nacionalsocijalizma, današnji desni radikalizam se ni ne primećuje. Već i zbog toga je sistematski omalovažavan. Ako iz Nemačke stigne vest o desno-radikalnim napadima, onda svako misli na prošlost. Sledstveno tome, politika i publicistika radije nisu dizali isuviše veliku prašinu oko neonacista: nije bilo poželjno da se izgubi u inostranstvu mučno postignut pečat kvalifikacije za političku ispravnost. Zbog toga se smirivalo. A pri tom desni radikalizam nije ponovo aktuelan tek od juče. Takođe ne može da bude govora ni o tome da neprivilogovani nezaposleni na silu pokušavaju da se probiju iz tuge svoga života: današnji batinaši nose elegantne kožne jakne, imaju trenirane figure, nemaju bubuljice na licu, a učenici su u privredi ili imaju svoje radno mesto i zgodne devojke. Neonacističko biće postalo je pomodno. A moda izaziva imitacije.

Ovaj tekst pokušao je da pokaže kako se nemački odnos prema prošlosti promenio od 1990. godine. S jedne strane – na praktično-političkom nivou – očevidno je započela normalizacija: Savezna Republika Nemačka svojim spoljnim odnosima postaje sasvim normalna država. U unutrašnjem pogledu ta je normalizacija statusa kvo dovela dotle da se istorijska odgovornost, koja je izrasla iz holokausta, javlja sve arogantnije: danas mnogim vodećim predstavnicima javnog morala u zemlji i inostranstvu više nije dovoljno da se Nemci obrazuju u demokratske ljude, oni treba još i da se izbore za ljudska prava širom sveta. Za nuždu čak i pomoću ratova. U unutrašnjosti Savezne Republike Nemačke, naprotiv, spomen na NDR se meša sa sećanjem na nacionalsocijalizam. Oboje važi kao prevaziđeno. NDR je, da se to kaže pomoću mitološke slike, postala žrtveni jarac, čija je smrt pomogla Saveznoj Republici Nemačkoj da stekne novo samopouzdanje. Previdelo se da se nastavljanjem povlačenja paralele režima NDR sa nacionalsocijalizmom indirektno podržava desni radikalizam.

Primedbe

- 1) Nemačka nesposobnost da se peva zajednički u međuvremenu je etablirana čak i naučno: „Zavijanje kukumavki“ („Das Jaulen der Trauerklöße“), u časopisu „Der Spiegel“, br. 52., 25. decembra 2000.
- 2) Skraćeni tekst nalazi se u članku Edgara Volfruma: „Politička istorija u Saveznoj Republici Nemačkoj 1949/1989“, (Edgar Wolfrum: „Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland“) u „Das Parlament“, 30. oktobar, 1998.
- 3) Asman, Aleida/ Frefert, Ute: „Zaboravljanje istorije – zaposednutost Istorijom. O ophođenju sa nemačkim prošlostima posle 1945.“, (Assmann, Aleida/ Frevert, Ute: „Geschichtsvergessenheit – Geschichtsversessenheit. Vom Umgang mit deutschen Vergangenheiten nach 1945“), Štuttgart, 1999. str. 66.
- 4) Isto, str. 147.
- 5) Ispitivanje je izveo Institut za socijalno istraživanje orijentisano prema praksi, (Institut für praxisorientierte Sozialforschung) po narudžbini Federalnog saveza nemačkih banaka (Bundesverband deutscher Banken) u poslednjem kvartalu 1999. (Ipos, poštansko sanduče 10 16 02, 68016 Manhajm).
- 6) Zapisnik autorke sa konferencije za štampu u Saveznom uredu za štampu u Berlinu povodom međunarodnog sporazuma o obeštećenju prinudnih radnika 17. jula 2000.
- 7) Pojam potiče od Helmuta Kola, vidi Dubiel, Helmut: „Niko nije oslobođen istorije. Nationalsocijalistička vladavina u debatama nemačkog saveznog parlamenta“, (Dubiel, Helmut: „Niemand ist frei von der Geschichte. Die nationalsozialistische Herrschaft in den Debatten des Bundestages“), Minhen, Beč, 1999., str. 202.
- 8) Vidi Herf, Džefri: „Dve vrste sećanja. Nationalsocijalistička prošlost u podeljenoj Nemačkoj“, (Herf, Jeffrey: „Zweierlei Erinnerung. Die NS-Vergangenheit im geteilten Deutschland“), Berlin, 1998. str. 415-418.
- 9) Kao što pokazuje Šrederov angažman po predmetu obeštećenja prinudnih radnika, političko-diplomatska pamet može da nadoknadi istorijsku načitanost.
- 10) Habermas, Jirgen: „Bestijalnost i humanost. Rat na granici između prava i moralnosti“, (Habermas, Jürgen: „Bestialität und Humanität. Ein Krieg an der Grenze zwischen Recht und Moralität“), u časopisu „Die Zeit“, 29. aprila 1999.
- 11) Vidi Habermas, Jirgen: „Van svake sumnje. Odgovor Peteru Handkeu“, (Zweifellos. Eine Antwort auf Peter Handke“), u listu „Süddeutsche Zeitung“, 18. maja 1999.
- 12) Citirano prema Kajzer, Gerhard: „Zabranjena zona“, (Kaiser, Gerhard: „Sperrgebiet“), Berlin, 1998., str. 25.
- 13) Asman/Frefert, (vidi primedbu 3), str. 73.

14) Vidi, na primer, Cukerman, Moše: „Perspektive recepcije holokausta u Nemačkoj i Izraelu“, (Zuckermann, Moshe: „Perspektiven der Holocaust-Rezeption in Israel und Deutschland“), u „Das Parlament“, 2, 27. marta 1998.

15) Slično argumentira Cukerman na istom mestu.

16) Vidi Momsen, Hans: „Potraga za ‚izgubljenom istorijom‘? Primedbe uz istorijsko samorazumevanje Savezne Republike Nemačke“, (Momsen, Hans: „Suche nach der ‚verlorenen Geschichte‘? Bemerkungen zum historischen Selbstverständnis der Bundesrepublik“), u časopisu „Mercur“, sveska 9, (1986.) str. 864-874. Za suprotnu poziciju vidi Hel, Ulrich fon: „Borba za tumačenje. Nacional socijalizma između ‚savladivanja prošlosti‘, postulata istorizacije i ‚nove neusiljenosti‘“, (Hehl, Ulrich von: „Der Nationalsozialismus zwischen ‚Vergangenheitsbewältigung‘ Historisierungspostulat und ‚Neuer Unbefangenheit‘“), u „Historisches Jahrbuch“ 117. godište, 2. polutom, 1997. str. 271-310.

17) Asman/Frefert, (vidi primedbu 3), str. 33.

18) Dubiel, (vidi primedbu 7), str. 291.

19) Izuzetak predstavlja tadašnji savezni kancelar Kol, isto, str. 232.

20) Isto, str. 291.

21) I zaista je Institut postao uzorni primer za trud merodavnih političara – na čelu sa saksonskim ministrom kulture Matijasom Reslerom, (Matthias Rößler) – da se institut učini partijsko-politički korisnim organom.

22) Ko ne poslušá zapovest dobiće za to obračun, kao što se i dogodilo Danijeli Dan, (Daniela Dahn), koja zbog svojih spisa 1998. godine nije mogla da postane član porote u pokrajini Brandenburg. Vidi dokumentaciju u Dan, Danijela: „U dobrom stanju. Koliko je kritike potrebno demokratiji?“, (Dahn, Daniela: „In guter Verfassung. Wieviel Kritik braucht die Demokratie?“), Rajnbek kod Hamburga, 1999.

23) Libe, Herman: „Nacional socijalizam u nemačkoj posleratnoj samosvesti“, (Lübbe, Hermann: „Der Nationalsozialismus im deutschen Nachkriegsbewußtsein“), u časopisu „Historische Zeitschrift“ 236, (1983.), str. 579-599., citirano prema Helu, (vidi primedbu 16), str. 414.

24) Zapisnik razgovora autorke u jesen 2000.

25) Razgovor sa Hajnrihom-Augustom Vinklerom u časopisu „Der Spiegel“, br. 40, 2. oktobra 2000.